

Мегапроект як умова існування країни

Володимир Шедяков,

доктор соціологічних наук, кандидат економічних наук,
головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень

Статтю присвячено розгляду важливих питань розвитку соціальних відносин з точки зору управління формування Проекту розвитку суспільства.

Ключові слова: *Проект розвитку суспільства, суспільна стратегія, прогрес, модернізація.*

The article is dedicated to the important problems of development of social relations from the point of view of forming society's development Project.

Keywords: *society's development Project, society's strategy, progress, modernization.*

**«Якщо бажаєте бути щасливим, ви маєте
бути прив'язані до мети, а не до людей або речей»
(Альберт Ейнштейн)**

Стан соціальних відносин істотно потерпів від злому звичних моральних та ідеологічних орієнтирів, зміни ціннісних ієрархій, державних пріоритетів та орієнтацій. Але спогадами про минулу велич держави та міцність соціальних гарантій жити неможливо. Для забезпечення гідного положення країни та її населення стан “між” великими соціально-економічними Проектами має закінчитися. Необхідним є новий Проект розвитку, який поєднає раціональні та ірраціональні чинники соціального життя у творчої енергії народу, формуючи в якості міцного мотіватору дій почуття співучасті в історичних здійсненнях часу. Причому перспективними є тільки ті шляхи засвоєння соціальної раціональності постсучасного світу, які дозволяють підвищувати добробут народу, його упевненість в майбутньому та зміцняти захист самоідентифікації. Отже Проект розвитку має базуватися на соціальному досвіді цінностях та традиціях, надаючи ним прогресивну спрямованість, а не зламувати них. Втім можливість існують тільки для тих, хто в змозі (має адекватні якості) скористатися ними. Відтак для здійснення окремих проектів потрібна стратегія розвитку, якісного зростання – тобто та ж концепція модернізації (не тільки загальної модернізації країни, але й на ключових

напрямах). Іншим боком вирішення тактичних і стратегічних завдань розвитку є позиціонування в світі, використання процесів глобалізації. Тобто це є вкрай актуальним питанням рівня суспільно-цивілізаційної безпеки. Причому на шляху до модернізації наша країна вже має певні досягнення та поштовхи до нових кроків: Україна – член СОТ, лідер “Східного партнерства”, має реальну перспективу на угоди про зону вільної торгівлі та асоціацію з ЄС, запровадження безвізового режиму; Євро-2012 також може допомогти розвитку країни. Втім завдання нового Sturm und Drang (Бурі та натиску) вирішуватимуться в умовах пересічення елементів соціально-політичних постмодерну, модерну та архаїки. Причому якщо більшість моделей трансформації (вітчизняних та закордонних) здійснилися для змін в межах одного технологічного укладу, то нині на глобальному рівні здійснюється перехід до шостого техноуклада, що потребує пристосування вже до нього (в умовах виснаження частини ресурсної бази та стиснення часу), тоді як пострадянські виробництва часто все ще на рівнях 3–4: п’ятий був упущений під час руйнації СРСР та наступного хаосу й переділу майна. Взагалі ж “велике суспільство” нині створює умови масових непродуктивних витрачань творчих сил людини.

Теоретична основа досліджень – концепції розвитку і модернізації. Зокрема, специфіку багатьох характерних рис модернізації суспільства теперішнього типу виявив миросистемний аналіз на перетині сучасних та постсучасних тенденцій: О. Ахієзер, Л. Беляєва, Беркем аль Атомі, І. Бусигіна, О. Буторіна, І. Валлерстайн, С. Гриневецький, А. Єрмолаєв, А. Етціоні, В. Зарін, Н. Зарубіна, В. Іноземцев, М. Калашніков (В. Кучеренко), О. Ківа, Н. Козлова, В. Козловський, А. Кочергін, Ю. Красін, В. Кремень, С. Кургінян, І. Ільїн, І. Ільїнський, С. Караганов, В. Корнілов, М. Лапін, М. Леонт’єв, О. Мамалуй, С. Матвєєва, А. Мельвіль, А. Мігранян, Н. Моїсєєв, В. Ніконов, Н. Полякова, А. Окара, Ю. Осіпов, Ю. Палкін, А. Паршев, С. Платонов, М. Погребинський, Г. Померанц, Є. Рєжабек, В. Рукавішніков, М. Старіков, Д. Табачник, С. Уралов, А. Уткін, І. Чернікова, В. Федотова, В. Шамрай, І. Шургаліна тощо. Причому риси карнавальності, неорганічності, мозаїчності (М. Бахтін, О. Ахієзер, С. Попов) часто є іманентними для стану “між” Проектами суспільного розвитку та для культури постмодерну, а відповідна можливість інструментального використання міфів базується на трактуванні їх змісту науковою школою О. Лосєва як смислового, стратегічно-символьного й образного явища особи. Слід підкреслити також загальне світоглядне значення робіт Ф. А. фон Хайєка, Л. фон Мізеса та К. Поппера, які гранично чітко сформулювали проблему меж ефективного управління соціальними процесами та запропонували можливі варіанти її вирішення, застерігали щодо небезпеки раціоналізму, утилітаризму і сцієнтизму в інтерпретації громадського життя. Отже в наявності – численні праці з дослідження досвіду проведення реформ, зокрема, використання часткових запозичень соціально-політичних інституцій та

техніко-технологічних інновацій заради забезпечення модернізації своєї країни.

Мета статті: запропонувати авторське бачення необхідності суспільного Проекту для підтримки та розвитку цивілізованої якості соціальних відносин, окреслити його певні риси, для цього – провести аналіз можливостей проведення модернізації в специфічних умовах постсучасності.

Риси та наповнення структури нового великого суспільного Проекту (Надпроекту, Мегaproекту), методологія підготовки та здійснення нової модернізації залежать від історичної спадщини народу, вимог та можливостей часу та амбіцій. Як відомо, “тільки врахування культурно-історичної специфіки своєї країни, тільки опора на властивих саме їй як історичному суб’єктові форми і цінності, що є спонтанним виразом саме її справжніх потреб і мотивів, і дозволяє безболісно здійснювати форсований розвиток” [1, с. 14; 2-8]. Причому сьогодні Україна змушена вирішувати нові завдання, не завершивши процеси подолання колишніх проблем. Глобальні процеси постмодернізації захопили країну в ситуації нерозв’язаності й частини завдань нормативного модерну. Суттєвою проблемою також є перетворення дійсності на ілюзію – і навпаки при нав’язуванні “гри в життя” з рішенням неіснуючих проблем і створенням непотрібних речей, активним формуванням ілюзорно-віртуального миру. Причому коли для суттєвої частини людей більше немає важливої загальної мети і загальної творчої справи, а є завдання особистого успіху та характер соціальних відносин і моделі ефективної соціальної інженерії можуть визначатися специфічними рисами мозаїки трансформацій, які іноді називають пост(недо)модерном або квазіпостмодерном. В цих умовах слабкі управлінські рішення еліти здатні закріпити небажані соціальні динаміки, збільшивши небезпеку відходу до суспільства химерного типу з перевагою соціально-економічних аномалій, розповсюдженістю негативних мутацій та тотальною міфологізацією соціального, політичного та економічного життя

Втім досвід вітчизняних та міжнародних модернізацій вже добре досліджений. Так, наприклад, в період дорадянської модернізації Україна будувала Проект безкласового суспільства соціальної рівності, який базувався на ідеології соціальної рівності, (зокрема – прискорених соціальних ліфтах, механізмах соціальної міграції) та глобальному месіанстві. Дорадянський проект характеризувався формулою “самодержавство, православ’я, народність” та месіанством (“народ-богоносець”). Проте, нині в Україні ще не зроблений вибір нового Проекту розвитку, відтак – спрямованості дій та регулятивних впливів, не закінчено інституційно-інфраструктурне оформлення адекватних новим умовам навіть системотворчих відносин. Однак прогаяння часу у цьому загрожує втратою суб’єктності: не маючи власної стратегії, перетворюєшся на елемент стратегії чужої, крокуєш від якості суб’єкта до рис об’єкту. Відтак

сьогодні суттєво підвищується значення історичної спадщини, соціальних ілюзій та карнавальних технологій у свідомому соціальному проектуванні дійсності: форми відомих процедур та явищ приховують зовсім інший зміст. Позначилися і межі зростання: відчуття соціальної несправедливості підточує політичну стабільність, знижує ефективність управління країною. Таким чином, різко зростає роль соціокультурних чинників політичних ризиків. Межі зростання виявляються також і в тому, що стабільність не може нескінченно довго спиратися на одного лідера, рано чи пізно вона або почне ґрунтуватися на інститутах, або стане зникати. Консенсусу ж з приводу нових інститутів немає - як немає і виразного проекту таких інститутів. Крім того, межі зростання - у відсутності дієвих механізмів перетікання капіталів з сировинних галузей в галузі, пов'язані з високими технологіями, та конкретних соціально-економічних проектів розвитку зі створення нової соціальної і економічної реальності типу космічної програми, плану ДЕЕРО, засвоєння Цілини, індустріалізації, подолання безграмотності та незаможності. Між тим, у цій ситуації виживання припускає не просто перманентну венчурну інноватику, а концентрацію на ній всіх зусиль суспільства, з'єднання ривків. Водночас розвиток "великого суспільства" країни може гальмуватися надмірною централізацією та владною слабкістю регіонів (нестачею повноважень та важелів регіональної влади, ролі місцевих громад), імітаційним рівнем функціонування інституцій громадського суспільства, слабкістю дії конкурентних начал, архаїчною економікою, що консервується масовим експортом сировини.

На жаль, для багатьох представників еліти та соціальних груп сприйняття Європи обмежується системами соціальних стандартів і гарантій, а також безпеки. Але досягнення і підтримка цього стану базується на вмінні кожного використати та відстоювати свої права, в тому числі - на реальному (а не тільки формальному) відборі концепцій та механізмів регулювання. Як відомо, існує безліч варіантів модерної організації. При цьому поки країни СНД задаються завданнями інтеграції в глобальну економіку (що само по собі може бути тільки засобом), її лідери вже готуються до автономного виживання. Разом з тим ще зберігаються можливості вироблення форм взаємодії в сферах економічного та соціального розвитку, забезпечення безпеки на основі жорсткого дотримання національних інтересів усіх сторін, консенсусу і добровільності в міжнародних відносинах. Водночас за рахунок повернення в стандартні для західної цивілізації умови господарювання досягти рівня провідних країн уже неможливо: ці можливості підірвані та і конкуренти здатні унеможливити. Орієнтуватися на вирощування ліберальної демократії та відновлення конкурентоздатних індустріальних виробничих циклів украй мало ймовірно. Стати ресурсним додатком теж скрутно: катастрофічний (передень колапсу) стан інфраструктур, велика питома вага накладних витрат, наявність успішних конкурентів

на сировинних ринках і дешевизна сировини в умовах глобалізації (при необмеженому виборі варіанту і швидкому його здійсненні) перетворює цей шлях на гарантію впадання в убогість, прихід масових неписьменності, епідемій та міжрегіональних конфліктів.

Крім того свої обмеження накладає епоха. Отже пауза останніх декількох років, що характеризувалася затишшям в міжнародній політиці, закінчується. Скоро знову почнуться великі зміни, й Україна має бути до них готова. Для цього потрібно повернутися в справжню реальність з тієї ілюзорної “реальності”, в якій вона зараз знаходиться, відкинувши застарілі уявлення і розхожі шаблони: зашкарублі догми не відповідає інтересам форсованого розвитку. Після краху структури світу, яка базувалася на двополюсному, бінарному, протистоянні таборів тепер в сучасній світовій системі більш немає одного центру ухвалення рішень, проте, є світовий лідер: США – з визначальним впливом і своєю стратегією. А також ряд претендентів на глобальне лідерство, серед яких все помітніше позиції Китаю і Європейського Союзу. А також могутні недержавні структури, стратегічну роль яких ще раз підкреслив в книзі “The Age of Nonpolarity” (“Вік безполярності”) голова Ради з іноземних стосунків (Council of foreign relations) Ричард Хаас. Зрозуміло, кожна сторона претендуватиме на розширення ресурсної бази та намагатися отримати союзників. У цій ситуації у кожного є вибір – на чий стороні бути в цій Великій політиці, причому вибір зовсім не буде постійним (окрім держав – лимитрофів). І в контексті цієї гри, що почалася, роль кожної країни може стати або більш автаркично-маргинальної, або відчутнішою на міжнародній арені. Причому для досягнення своїх цілей де-факто країни не обмежуються ідеологемами: “союзникам – усе, ворогам – закони”. Відтак, наприклад, добре відомим типовим проявом Realpolitik на світовій арені є політика подвійних стандартів: співробітництво США з авторитарними режимами, що пропонують протидію антиамериканської активності в обмін на те, що в Вашингтоні закривають очі на корупцію і порушення демократії, і, навпаки, агресія супротив будь-яких режимів, визнаних ворожими.

Навпаки, просування за рахунок створення осередків, вогнищ розвитку далі сформованого “стандарту” його базових параметрів здатне створювати прогресивні (що забігають вперед) мутації суспільних політико-економічних систем. У цьому (як і в забезпеченні населення якісними продуктами) основна роль належить малому й середньому бізнесу – основі конкурентного середовища в країні. Розвиток добросовісної конкуренції, культивування середовища існування малого й середнього бізнесу – це водночас є вирощуванням виробничого середовища національної економіки, вирішенням комплексу соціально-політичних проблем, подоланням антисоціальних форм монополізму. Тобто – створення фундаменту для становлення перспективних рис національного економічного комплексу, зміцнення його “імунітету”. Для цього необхідно формування та здійснення

стратегії інноваційного розвитку та формування повноцінного соціально орієнтованого інформаційного суспільства – двох підстав отримання країною гідних позицій під час переходу до шостого технологічного устрою. Отже критично важливим для підйому суспільства також є, з одного боку, поширення доступу творців до можливостей постсучасної ресурсної бази, з іншого, – підйом загального рівня добробуту народу. Що дозволяє на основі високих екологічних норм нарощувати позиції і в аграрній сфері, і в індустріальному виробництві, і в “економіці знань”, забезпечивши свою стратегію багатосекторної надійності: будувати свою високотехнологічну індустрію, здійснити контр-маніпулювання, займатися ціноутворенням, соціальним партнерством. Причому пізно та марно нині намагатися відтворити підйом економіки за рахунок певних верств (як колись сільського населення), зовнішніх країн (як колись колоній) або природних копалин: залежність від природних ресурсів – це слабкість в довгостроковій ініціативі, а не економічне рішення, одностороння експортна спеціалізація підриває решту всіх галузей. Замість цього доцільно інвестувати у вищу освіту, укріплювати науку і технічну галузь, забезпечувати пріоритет “лідерських груп” і “точок розвитку” (насамперед, науково-навчально-виробничих комплексів та творчих бізнес-інкубаторів, де на венчурних початках при певній підтримці держави відбуватиметься взаємодія між ученими, державою та бізнесом, яка дозволить стрімко перетворювати теоретичні ідеї на практичні товари та послуги). Як правило, подібні інкубатори створюються на державні гроші, потім відкриваючись для приватних вливань. Це було зроблено в багатьох самих різних країнах. Коли в країні будуть сильні університети і інкубатори, це створить “міст” знань в економіку, в якій приватні компанії працюють з високими технологіями. Відповідно, і компанія, охоча працювати з високими технологіями, може звернутися в інкубатор, щоб знайти варіант, що цікавить її [9-13]. Соціальна держава” – це і є політична система, що перерозподіляє матеріальні блага відповідно до принципу соціальної справедливості й заради досягнення кожним гідного рівня життя. Отже нині споруджено каркас держави, який належить облаштувати в усіх сферах суспільного життя. Майбутнє тим більше належатиме тим країнам і регіонам, котрі запровадять ефективні моделі конкурентоспроможності людського потенціалу, освіти та науки (адже через канали науки приходять передові технології) на базі, насамперед, розвитку єдності системостворюючих відносин праці, власності та управління, стан якої на фундаментальному рівні визначає сутність провідних процесів трансформації суспільства, на актуальному – забезпечує стійкість до можливих спроб гуманітарних інтервенцій та впливає на загальну якість суспільної безпеки.

Втім у площині соціального управління та відповідальності сьогодення знаходиться теоретична и практична відповідь на два питання. Перший історичний вибір: нація – творець або споживач, другий – самоцінність

народу або існування в якості світової обслуги. Саме навколо цього має формуватися Проект і стратегія розвитку зі стратегічним дизайном і формами ефективного управління. Від цього залежать пріоритети розвитку, вимоги до якості вирішення окремих питань, обмеження та підходи. Водночас, від обраних засобів буде залежати реально досягнута мета. Причому в умовах змін в тенденціях постмодернізації, наш ресурс, стратегія і тактика дій зобов'язані бути мобільними, гнучкими, сприйнятливими до усього передового, бути здатними до розвитку та прогресу [14-16]. Тому, природно, міжнародний авторитет, успіхи в спорті і культурі не можуть мати внутрішньої підтримки, поки заробітна плата і пенсії низькі, а економіка корупційна і істотна частина народу не довіряє будь-якій владі та не має захисту від свавілля її представників. Між тим тенденції професіоналізації ряду функцій в пострадянському просторі (спортсменів, політиків) поєднувалися зі зворотними інших, які перестали приносити достатньо доходу для утримання сім'ї (наприклад, інженери, викладачі та учені – саме ті верства, що визначають розвиток при НТР). Однак саме від інтелігенції (її зацікавленості, результатів діяльності, вектору пошуків) часто залежить майбутнє. Водночас чим більшою мірою вдається використовувати місцеві особливості, тим більше виграє в конкурентній сутичці народів країна. Отже рішення мають бути не штампами, а ексклюзивними, що враховують особливості конкретних обставин та умов [17-21]. Вивчення досвіду зарубіжних і вітчизняних форсованих модернізацій показує, що, з одного боку, довготривалий системний позитивний ефект приносять соціальні інновації, близькі базовій культурі реципієнта, з іншого, – що частково проблемність однієї сфери може компенсуватися проривом в інших. Глобальна конкуренція активно зіштовхує народи і соціально-економічні структури з впливовими геополітичними і геоекономічними інноваціями у мультикультурному середовищі: “Щоб використовувати свій потенціал, ... необхідно від політики трансформації себе під західний тип відносин перейти до політики освоєння західного інструменталізму, зберігаючи свій державний, соціальний і транскультурний характер” [2, с. 33]. Питання забезпечення національних інтересів та забезпечення матеріальної основи національного суверенітету України сьогодні постає таким чином: з одного боку це є неможливим без зміцнення та модернізації індустріальної серцевини виробництва (включно й кадри відповідної кваліфікації та мотивації), з іншого, – неможливо ігнорувати й вимоги нової модернізації, її специфічні загрози та можливості. Серед найважливіших викликів, які повинно вирішити соціальне управління для зміцнення суспільної безпеки, ця проблема є й фундаментальною, й невідкладною.

Проте забезпечення форсованого розвитку в умовах постсучасної рефлексивної модернізації при жорсткому ресурсному обмеженні потребує концентрації на пріоритетних напрямках, масштабного ресурсного маневру, гнучкого використання здібностей населення, отже – високої ступінь

зацікавленості кожного та якісного стратегічного бачення [22-29]. Ідея особистого збагачення не здатна бути єдиною опорою сильної держави як механізму панування загальних цілей над приватними інтересами. Народи, що мають міцний інстинкт державотворення, під час трансформаційних процесів отримують додатковий бонус. Саме слабкість держави сьогодні стає чинником, який стримує розвиток “громадського суспільства”. Між тим деякі нові корпоративні економічні та суспільно-політичні інституції (“атрибути громадського суспільства”) мають тенденції більшого, ніж у держави, закріплення людини. При цьому можливості авторитарних і демократичних методів відбираються з позицій забезпечення прогресу в конкретних соціальних умовах. Цікавими варіантами розвитку різних моделей трансформацій стали суспільні системи Росії (превалювання політичної влади та політичної складової у владній еліті), України (домінування бізнесу і економічної складової у владній еліті) та Білорусі (багато в чому – спроба продовження радянського проекту в нових умовах).

Отже для деміфологізації постановки проблеми проведення нової модернізації (і забезпечення контр-маніпулювання цивілізаційним світоглядом) важливим напрямом могло б стати пов’язане із забезпеченням формування і діяльності на основах ресурсної пріоритетності комерційно спроможних інноваційних проектів з формуванням навколо них науково-освітньо-промислових комплексів. Змагання ж і взаємодію культурно-цивілізаційних світів припускає творче застосування принципу перетворених форм як забезпечення введення в систему міжнародних відносин певного взаємоприйняттого еталону при визнанні множинності можливих ієрархій і без спроб нав’язування будь-яких підходів. Це, у свою чергу, вимагає як відтворення науково-технічної бази розвитку, так і реформування систем управління у напрямі підвищення дієвості і швидкості впровадження інноваційних розробок в економіку. Відповідно, з метою підготовки і проведення нової модернізації доцільно на системному рівні на користь народу забезпечити якісне: використання державної власності і механізмів державного регулювання, запобігання подальшому використанню процесів роздержавлення в цілях кланового “дерібану”, виділення здатних забезпечити кардинальний і швидкий підйом за типом ланцюгової реакції “точок розвитку”, зберігши пріоритетність їх розвитку та баланс стабільності й суспільного прогресу. Проте для забезпечення попиту на вироби і послуги в умовах глобального надлишку інформації та надвиробництва торговці агресивно нав’язують гонку з задоволення все більш високих стандартів споживання за рахунок реклами все нових споживчих моделей. Суспільство також активно поширює шаблони розуміння і стандарти поведінки. Редукція ієрархії потреб до найпростіших “хліба та видовищ” і орієнтація на звичку до збереження і підвищення рівня комфорту: матеріального і духовного стає найважливішим чинником здійснення вибору. Вона ж може перетворитися на могутню перешкоду на шляху нової модернізації. Як відомо, плани та

звершення можуть здійснитися в абсолютно різних напрямках. Наприклад, часто діаметрально протилежні стратегії боротьби за Батьківщину, державу, науку, промисловість і так далі – або за особисті спокій, споживання, владу. Причому, як правило, прихильникам кожною з цих життєвих стратегій нецікава інша. Тому, природно, Проекту на споживачі, тязі до достатку і достатку, на їх поклонниках не підняти; його реалізація вимагає жертвеності та аскези. Отже проблема – не в розвалі СРСР, а в вичерпанні масового творчого запалу. Тобто – не в кількості, а в якості. Розвиток і взагалі забезпечує не комфортне середовище, а агресивне.

У цій ситуації при збільшенні соціальних мереж зростає гетерогенність, невизначеність, взаємопроникання фрагментів різних структур, рухомість меж, кардинально змінюється співвідношення господарських норм і аномалій [34–38]. Суттєвою проблемою також є підміна дійсності ілюзією – і навпаки при нав'язуванні “гри в життя” з рішенням неіснуючих проблем і створенням непотрібних речей, активним формуванням ілюзорно-віртуального миру, що потребує нових підходів до суспільних стратегій, пов'язаних з більш активним використанням традицій і звичаїв, колективних відносин і взаємодій, неформальних комунікацій і соціальних мереж, з синтезом елементів керованості, самокерованості та некерованості, науки, міфів та символів, зокрема – для забезпечення гуманітарної безпеки суспільства.

Література:

1. Постперестройка: Концептуальная модель развития нашего общества, полит. партий и обществ. организаций / [Кургинян С. Е., Аутеншлюс Б. Р., Гончаров П. С., Громыко Ю. В., Сундиев И. Ю., Овчинский В. С.]. – М. : Политиздат, 1990. – 93 с.
2. **Попов С.** Идут по России реформы (размышления невольного участника) / С. Попов // Кентавр. Методологический и игротехнический альманах. – 1992. – № 2. – С.27– 45; – № 3. – С. 17–33.
3. **Платонов С.** После коммунизма: Кн., не предназнач. для печати / С. Платонов. – 2-е изд.; Второе пришествие: Беседы. – М. : Мол. гвардия, 1991. – 557 с.
4. **Бергер П., Лукман Н.** Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / П.Бергер, Н.Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 333 с.
5. **Кутуев П. В.** Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: еволюція дослідницьких програм / П. В. Кутуев. – К. : Сталь, 2005. – 500 с.
6. **Dube S. C.** Modernization and Development: The Search for Alternative Paradigm (Socio-cultural development alternatives in a changing world) / S. C. Dube. – Tokyo: Univ. Press, 1988. – 422 p.

7. Modernization. The dynamics of growth / [Ed. by M.Weiner].- N.Y., L. : Basic books, inc., 1976. – 346 p.
8. **Nisbet R.** The History of the Idea of Progress / R. Nisbet.- N.Y., 1980. – 372 p.
9. **Bachrach P.** Power and poverty: Theory and practice / P. Bachrach. – NY.: Oxford University Press, 1970. – 220 p.
10. **Benton T.** Objective interests and the sociology of power / T. Benton // Power: Critical concepts. – Vol.2. – L.: Routledge, 1994. – P. 283–307.
11. **Dahl R.** The concept of power / R. Dahl // Political power: A reader in theory and research. – NY.: The Free Press, L.: Collier-Macmillan, 1977. – P. 73–88.
12. **Ледяев В. Г.** Современные концепции власти: аналитический обзор / В. Г. Ледяев // Социологический журнал. – 1996. – № 3-4. – С. 109–126.
13. **Ледяев В. Г.** Власть, интерес, социальное действие / В. Г. Ледяев // Социологический журнал. – 1996. – №3-4. – С. 79–94.
14. **Гидденс Е.** Соціологія / Е. Гидденс. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
15. **Заславская Т. И., Рывкина Р. В.** Социология экономической жизни: Очерки теории / Т. И. Заславская, Р. В. Рывкина. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 448 с.
16. Освобождение духа / [Под ред. А. А. Гусейнова, В. И. Толстых]. – М. : Политиздат, 1991. – 352 с.
17. **Левашова А.** Глобализация мира: мифилиреальность / А. Левашова // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 18 “Социология и политология”. – 2001. – № 1. – С. 16–28.
18. **Данилов А. Н.** Глобализация, регионализация и современный трансформационный процесс / А. Н. Данилов // Социс.– 1998. – № 9. – С. 12– 17.
19. **Шайгородський Ю. Ж.** Становлення глобалістського підходу до національної політики: протиріччя української моделі цивілізаційного розвитку / Ю. Ж. Шайгородський // Наука. Влада. Політика. – К. : Знання України, 2008. – С.111-130.
20. **Молчанов М. А.** Дискуссионные аспекты проблемы “национальный интерес” / М. А. Молчанов // Полис. – 2000. – № 1. – С. 8–22.
21. **Кушніренко В.** Методологічні засади дослідження модернізації суспільно-політичних систем у процесі глобалізації / В. Кушніренко // Сучасна українська політика. – 2010. – Вип.21. – С. 90-98.
22. **Томпсон А. А.** Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
23. **Диксон П.** Бизнес-тренды: Стратегическое моделирование будущего / П. Диксон. – М. : Эксмо, 2005. – 480 с.
24. **Туленков М. В.** Соціально-управліські механізми організаційної впорядкованості демократичної держави / М. В. Туленков // Політичний

менеджмент. Наук. журнал / гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2008. – № 5(31). – С. 60–74.

25. **Туленков М. В.** Управліські відносини в системі організаційної взаємодії в соціальному управлінні / М. В. Туленков // Український соціум. – 2008. – № 1(24). – С. 58–71.

26. **Туленков М. В.** Організаційна взаємодія в соціологічному дискурсі / М. В. Туленков // Український соціум. – 2008. – № 4(27). – С. 46–62.

27. **Лич В. М.** Теоретико-методологічні аспекти системного відношення до трудового потенціалу суспільства / В. М. Лич, В. Є. Шедяков // Науковий вісник Академії муніципального управління: Зб-к наук. праць. – Сер. “Економіка”. – 2010. – Вип. 8. – С. 15–23.

28. **Шедяков В. Е.** Стратегическое управление в мобилизационной хозяйственной политике: международный аспект / Шедяков В. Е. // Проблемы социализации личности в период экономической нестабильности: Материалы Междунар. научно-практ. конф. – Березники, 1999. – С. 41–45.

29. **Шедяков В. Е.** Стратегическое управление в региональной хозяйственной политике / Шедяков В. Е. // Региональное развитие Украины: проблемы и перспективы: Тез. Междунар. научно-практ. семинара. – Харьков, 1995. – С. 10–14.